

Vodojemy na Žlutém kopci jsou mysteriózní podzemní chrámy. Má to velkou sílu, říká architekt a objevitel Aleš Svoboda

2.5.2024 - | Vysoké učení technické v Brně

Brněnské vodojemy byly na rozdíl od středověkých sklepů přístupné a v provozu až do roku 1997. Jak to, že se o jejich kráse nevědělo?

Vědělo o nich vedení vodáren a kanalizací. A asi pět údržbářů, kteří tam jezdili provádět servis. Oni tu krásu nevnímali, pro ně to byla práce. Vodojemy byly napuštěné vodou, takže částečně skryté. Industriální vodárenské objekty ale bývají monumentální. Krásu těch brněnských objevil fotograf Libor Teplý, který mě oslovil a já jsem byl po jejich první návštěvě v naprostém úžasu.

Nejstarší vodojem je z roku 1874 a vznikl podle projektu Angličana Thomase Docwryho. Je to evropský unikát – kromě Brna je pak něco takového možné zhlédnout na několika místech v Anglii. Je postaven z červených pálených cihel a podlaha není rovná, ale tvoří protiklenby, což vytváří vizuálně harmonický celek. Po 20 letech byl vybudován další cihelný vodojem, a protože se potřeba vody zvětšovala, přibyl v roce 1917 třetí, betonový.

Zpřístupňování brněnského podzemí se stavař Aleš Svoboda věnuje přes 30 let | Autor: Aleš Svoboda
Vodojemy sloužily řádově přes 100 let – dá se tedy říct, že jejich konstrukce je kvalitní?

Samozřejmě každá stavba jednou doslouží. Cihelné vodojemy by už nevyhovovaly dnešním podmínkám. Malta mezi cihlami se rozpadá a vodojem zaizolovaný půlmetrovou vrstvou bílého jílu už začal prosakovat. Praskliny měla i betonová nádrž. Vodojemy jsou choulostivé – nesmí v nich být ani vlasová trhlina.

Konstrukce je ale velmi kvalitní. Když například stavěli betonový vodojem, použili na podlahy kvalitní beton, který dozrával pod vodou, aby vznikl jednolitý povrch a aby se zamezilo vzniku trhlinek, které způsobují kontaminaci vody. Neměli dnešní technologie, ale to, co znali, uměli použít na 100 % tak, aby vznikla perfektní stavba.

Brněnské vodojemy na Žlutém kopci

- 1874 – nejstarší cihlový vodojem postavený podle projektu Londýňana Thomase Docwryho. Má rozměry 45 × 45 × 6,5 m. Objem je více než 9,5 milionu litrů.
- 1894 – projektantem cihlového vodojemu byl brněnský inženýr Emil Procházka. Měří 35 × 55 × 6,5 metrů. Má objem 8,5 milionů litrů vody.
- 1917 – postavila jej firma Pittel+Brausewetter. Severní nádrž má rozměry 35 × 30 m, jižní nádrž 45 × 30 m. Objem obou nádrží je 15 milionů litrů.

Jak náročný byl pak proces zpřístupňování vodojemů?

Vše začalo naší iniciativou zpřístupnit první z vodojemů veřejnosti a ukázat tak magistrátu, že veřejnost má zájem o další zpřístupnění podzemí. V roce 2019 jsme proto udělali přístupovou cestu a dveře. Všechno bylo z levných materiálů, ale díky těm prvním dveřím se vodojemy podařilo ukázat kompetentním lidem a politikům.

Novou projektovou soutěž vyhrál architekt David Prudík (*poznámka zvut: absolvent Fakulty architektury VUT*). Celý areál se měl opravovat na etapy, ale o návštěvu vodojemů byl takový zájem, že se prostory otvíraly už v průběhu jejich rekonstrukce. Tlak veřejnosti byl katalyzátorem, že to má smysl. Cena realizace zpřístupnění se pak vyšplhala na 150 milionů korun.

Co vše bylo potřeba udělat?

S vodojemy téměř nic. Byly v pořádku i po statické stránce, stačilo zaspárovat pár prasklin. Z bezpečnostních důvodů jsme ale museli postavit vstupní koridory a schodiště. Vzniklo zázemí pro průvodce, turistické informační centrum, a dokonce i bezbariérový přístup. A vznikla podzemní chodba spojující nejstarší vodojem s novějším.

Poslední kapitolou bylo nasvětlení vodojemů – chtěli jsme ukázat a opticky otevřít ten fascinující prostor. Sofistikovaně se o to postaral architekt Miloš Zimula, který nasvětluje kostely, památky a další architektonické skvosty.

V březnu byl zpřístupněn třetí vodojem společně se světelným festivalem a zájem byl obrovský.

Světelné instalace připravovali Visualove, kteří dali vodojemům zase úplně jiný charakter. Někteří lidé si pak stěžovali, že kvůli tmě kromě světelných efektů nic neviděli. Ale o to jde – navštívit to místo víckrát a pokaždé si odnést jiný zážitek. Třeba pro pořádání koncertů jsou tyto prostory skvělé. Vodojemy na Žlutém kopci | Autor: Aleš Svoboda

Mají vodojemy specifickou akustiku?

Odborníci tam měřili dozvuk – v nejstarším vodojemu naměřili 6 vteřin, v posledním cihelném 8 a v betonovém celých 56 vteřin. Poslední desítky vteřin už lidské ucho nezachytí, ale i tak je to obrovské echo. Řeknete slovo a za půl minuty přijde zpátky. Pro pořádání koncertu jsou to specifické podmínky, s dozvukem musí interpret umět zacházet. Slyšel jsem tam zpívat gregoriánský chorál a vibrafonistu, to byla nádhera. Nemůžete tam ale odehrát jazzový orchestr.

Vodojemy se dají využít nejen pro hudbu, ale i pro vizuální záležitosti. Pokud do nich umístíte umělecký artefakt a správně ho nasvítíte, vznikne něco nového. Je to úplně jiný galerijní prostor, než jsme zvyklí. Má to velkou sílu.

Co dalšího z brněnského podzemí teď máte na seznamu?

Nyní je objeveno asi 80 % historického podzemí, na zbývajících místech se nám nepodařilo dostat. Ale tušíme, že se tam nějaké prostory nacházejí. Asi 20 % z podzemních prostor je dnes zpřístupněno lidem.

Průzkumy teď zkomírají. Podařilo se nám prosadit průzkum po Německém domě zbořeném na konci 2. světové války. Objevili jsme a staticky zajistili suterén, který se nyní nachází pod fontánou na Moravském náměstí.

Budeme také zkoumat druhou studnu na Špilberku. Většina lidí ví o hradní studni, ale kousek od bývalé ženské věznice mezi 2. a 4. hlídkou se nachází zatrávněná plocha, pod kterou je studna z 18. století. Chceme ve spolupráci s Veřejnou zelení města Brna studnu zakomponovat do parku.

Vodojemy na Žlutém kopci | Autor: Aleš Svoboda

Vypadá to, že vodojemy objevování zajímavých vodních staveb v Brně nekončí.

V Brně byla spousta kašen, které v polovině 19. století zanikly. Každá z nich byla napájena jiným vodovodem. Dnes zůstal jen Parnas na Zelňáku. Všechny jsou v historických mapách a jsou to nádherné věci. V Brně je navíc až 40 vodojemů, které stále fungují. Až jednou doslouží, budeme mít k novému využití velké podzemní paláce. Chystáme o tom s fotografem Daliborem Teplým knihu, která vyjde na jaře příštího roku.

Měl jste obavy, že by se záchrana vodojemů nemusela podařit?

Já mám nervy vždycky ze všeho. I když vím, že se prostor zachrání, záleží mi na tom, aby ho rekonstrukce nepokazila. Na věci, které se nepovedly, raději moc nemyslím. Ale trápí mě pořád, že jsme přišli o podzemí pod náměstím Svobody.

Vše ale zachránit nelze. Stojí to peníze a musí se rozlišovat, které hodnoty stojí za to zachovat a kdy musí historie ustoupit požadavkům městského rozvoje. Myslím, že už jsem se naučil posoudit, co za to stojí a co ne.

Za záchranu brněnských vodojemů jsem rád. Ty krásné prostory nás totiž bezděčně kultivují. Když vidíte krásu architektury a industriálních staveb, které jsou po řemeslné stránce nedostižné, tak vás to ovlivňuje, aniž chcete.

<https://www.zvut.cz/tema/-f38144/vodojemy-na-zlutem-kopci-jsou-mysteriozni-podzemni-chramy-ma-t-o-velkou-silu-rika-architekt-a-objevitel-ales-svoboda-d257204>